

במיכל בתו שנדבקה במלכות בית דוד ולא היה לה ולד שידבק במלכות, וזה על ידי חטא שאירע לה שהיה למראית העין חטא של אומות העולם, דעל כן מגיע עונש זה, ועל ידי זה הניחה תפילין, שהם אות ההתקשרות של ישראל לאביהן שבשמים, ע"י קשר של תפילין, דעל כן וראו כל עמי הארץ וגו' – אלו תפילין שבראש (ברכות ו.), שהם המבדילים בין ישראל לעמים ומראים התקשרות דישאל שאין ניתוק כלל ושאי אפשר להם להיות כעמים כלל באמת. ואף על פי שיש אות שבת ואות ברית המורים על הפנימיות והחיצוניות דישאל שאין דומה לעמים כלל, עיקר דיראו ממך הוא על ידי אות תפילין, שהוא המבדיל בין שורש דראשית גוים שהוא העקשות לעשות בודון לב נגד רצון הש"י, היפך זרע יעקב איש תם הנמשכים בתמימות כצאן אחר הרועה. ובאמת גם ישראל נקראים 'עם קשה עורף' שהוא היפך התמימות, אבל אצלם הקשיות רק בעורף, שהוא אחורי האדם ולא בפנים המורה פנימיות האדם...'.
(מתוך לקוטי מאמרים לר"צ הכהן, עמ' 180)

דף צז

'לאפוקי מחזקיה' – מחזקתו של רבי, שהיא שתי פעמים – לכך אמר שלישי, ולעולם צריך לבדוק מכל צבת וצבת. (ומש"כ רבנו חננאל 'לאפוקי מרבי חזקיה' היא טעות הדפוס. ואולי צ"ל 'לאפוקי רבי מחזקיה').

(ע"ב) זליענבינהו מיענב? אמר רב חסדא: זאת אומרת עניבה פסולה בתפילין. אביי אמר: רבי יהודה לטעמיה דאמר עניבה קשירה מעלייתא היא... – לכאורה משמע בגמרא, שאין הכרח מן הדין שקשר של תפילין צריך להיות של קשר של קיימא, ולכן הקשה המקשה שיענוב בשבת, שהגם שאין זה בר קיימא, יש כאן קשר תפילין כשר. וגם רב חסדא לא פסל אלא משום שעניבה אינה נחשבת קשר, אבל קשר שאינו של קיימא אפשר שכשר. וגם מאביי משמע שלדעת חכמים שעניבה אינה כקשירה, אפשר לענוב תפילין בשבת הגם שאין זה קשר של קיימא. [אלא שמצד המציאות, כיון שקשר של תפילין כרגיל מתקיים לזמן רב (כמו שהוכיח רבנו תם מכאן – עתוס'), לכך לא התירו לקשור באופן שעתיד להתירו מחר].

ואולם דעת הגאון בעל אבני-נזר (קפג-קפה) אינה כן, שאין כשר בתפילין אלא קשר של קיימא דוקא. [והוא ז"ל דייק מתירוץ רב חסדא, שלכך עניבה פסולה, לא משום שאין זה קשר אלא כיון שעומד להתיר פסול]. ולפי זה יש להחמיר בשואל תפילין מחברו להניחם, שאי אפשר לשנות הקשר למדת ראשו על מנת להחזירו למחר ולשנותו שוב, שנמצא שלא קשרם בקשר של קיימא.

ואולם כתבו פוסקים אחרונים ללמד זכות על מנהג העולם שלא להקפיד על קשר של קיימא. (ע' שו"ת שבט הלוי ח"ה ד; יגדיל תורה ט; שו"ת ברכת חיים ג, ב).

ויש שנימקו את ההתר באופן אחר: כל קשר של תפילין, אפילו הוא עשוי ליום אחד, נחשב קשר חשוב של קיימא, כיון שהמצוה מחשבת את הקשר, ומתוך שהוא 'קשר' לענין תפילין, כך נחשב 'קשר' לענין חיוב שבת. (ע' ישועות יעקב; דובב מישרים ח"ג עג, ועוד).

א. לדעה זו יש לדחות את ההוכחה הנ"ל מסוגיתנו; אמנם לפי הצד שעניבה היתה כשרה בתפילין (כדעת המקשה, וכן אפשר לאביי), אין צורך בקשר דוקא, וממילא אפשר לעשות בשבת אם אינו של קיימא, אך אם ננקוט שעניבה פסולה (כדעת כמה פוסקים – ע' שער הציון שא, קצו), הרי שצריך לתפילין 'קשר' דוקא, ומדחשיב 'קשר' לענין תפילין, חשיב גם לענין שבת.

ב. ב'ברכת חיים' שם הוכיח שגם קשר לזמן נחשב קשר של קיימא, משיטת רבינו אליהו המובא בתוס', שהיה קושר ומתיר בכל יום קשר התפלין. והקשה עליו רבנו תם ממה שאמרו בסוגיא שאסור לקשור בשבת, ומוכח שעשוי להתקיים. וצריך לתרץ כמו שכתבו המפרשים, שמכך שהוא חשוב קשר לענין תפלין, חייבים עליו משום קושר בשבת. ולכאורה יש מקום לדחות הראיה, כי דוקא לשיטת רבנו אליהו, שמפרש הכתוב 'קשרתם' כפשוטו, הרי שחדשה תורה בזה גופא שגם קשירה זו שהיא ליום אחד נחשבת 'קשר', אבל לדידן שאין קושרים בכל יום, מנין לנו לומר חידוש זה, אדרבה, יש לומר שאין זו קשירה חשובה לא לענין תפלין ולא לענין שבת. ויש מוכיחים מכך שלא אמרו בסוגיא שיקשרם בקשר שאינו של קיימא ויהא מותר ללבשם – משמע שהמצוה עושאתו של קיימא בכל אופן. (ע' במובא ב'טוב רואי' – שבת עמ' 153). ויש להעיר שמדברי רבנו תם שהקשה מכאן על שיטת רבנו אליהו, מוכח שאין אומרים סברה זו. ועל כרחק לומר שלא התירו חכמים לעשות זאת, שמה לא כולם יזכרו לעשות על מנת להתירו למחר, ויש כאן חשש גדול למלאכה דאורייתא.

'קשר של תפלין הלכה למשה מסיני הוא' – על מחלוקת הראשונים, האם דל"ת ויו"ד שבקשר תפלין הלכה למשה מסיני – ע' במצוין בשבת כח (חוברת קא) סב (חוברת קג).

'דבטלה חבית לגבי מים, כדתנן המוציא החי במטה...' – וחכמים שאוסרים סוברים שאין החבית בטלה למים. ואמנם לא מצאנו שחכמים חולקים לענין הוצאה מרשות לרשות, ומחייבים על הכלי. ויש לומר שרק כאן חולקים חכמים, מפני שהחבית יקרה יותר מהמים ואינה בטלה לגביהם. (עפ"י ראב"ד). הריטב"א דוחה סברה זו, כי לפי זה היה לנו לחלק בין סוגי הכלים והאכלים. ולכך פרש שאמנם מדין תורה בטל הכלי לגבי האוכל, שלא חייב הכתוב בהוצאת שבת אלא על דבר שעיקר הכוונה בהוצאתו, אבל לענין תחומים גזרו חכמים גם בכלים.

(משמע בריטב"א שאיסור תורה לא יהא בדבר, גם לדעת חכמים, וגם למ"ד תחומין דאורייתא [ואף בכלים – ע' רמב"ן לעיל יז; בהגר"א תד; חזו"א קיב, ט], ואף יותר מ"ב מיל שהוא מדאורייתא לכו"ע לכמה מהראשונים [אף בכלים – לדעת הרמב"ן, מובא בבאור הלכה תד]. ולכאורה זה אינו תואם עם מה שהביא הריטב"א להלן בשם הראב"ד, שטעמם של חכמים האוסרים בשיירה, משום שסוברים תחומין דאורייתא – ולפי האמור הלא מדאורייתא אין כאן איסור. אלא שהראב"ד אינו מפרש כהריטב"א, כנזכר. ועוד יש לומר הואיל ועיקר תחומין דאורייתא, לא הקלו חכמים בשיירה.

ויש מקום לסברה נוספת, לחלק בין הוצאה לתחומים, שיציאה חוץ לתחום אינה 'מלאכה' ואפשר שאין באיסור זה דין 'מחשבת' כמו במלאכה ולכך אין משמעות לעיקר וטפל. (וצ"ב). ועוד אפשר שגדר איסור זה אינו פעולת היציאה, כבאיסור מלאכה, אלא היות הדבר נמצא חוץ לתחומו, וכשדנים על התוצאה, אין שייך לומר שהחבית בטלה למים, שהרי מ"מ שניהם בחוץ, ויכול להפרידן זה מזה. ורק כשהנידון על שם המעשה שייך לומר שהפעולה נקראת על שם העיקר. [ואולי בזה גופא נחלקו חכמים ורבי יהודה, בגדר איסור 'תחומין']. ואפשר שזו כוונת החזו"א (קיב, ג). וע"ע קהלות יעקב עירובין טז, ב. ועוד באריכות בגדר דין תחומין, ע' ב'דברי יחזקאל' (ז), ובמובא בשבת סט. וע"ע שו"ת דובב מישרים ח"א טז).

דף צח

'איבעית אימא, לעולם באסקופה שאינה ארוכה וסתם כתבי הקדש עיוני מעיין בהו ומנח להו. וליחוש דילמא מעיין בהו ברשות הרבים ועייל להו בהדיה (כצ"ל) לרשות היחיד? הא מני בן עזאי היא דאמר מהלך כעומד דמי' – לפרש"י הרי זה תירוץ חדש ועתה חוזרים מן התירוץ הקודם. וקצת קשה מדוע לא אמר 'אלא הא מני בן עזאי...!'

ב. הריטב"א והריא"ז נקטו להלכה, שלא כשאר הפוסקים, שאם אינן קשורות, עונבן בשבת בצורת קשר תפלין, ולובשן ומכניסן.

ה. אמר רבי אלעזר: המוצא תכלת בשוק; לשונות של צמר – פסולות, שמא צבעום שלא לשם מצוה. חוטים – כשרים. ופרשו, בשזורים ומופסקים, (כן פרשו הרמב"ם והראב"ד. ערש"ש), שאין אדם טורח בדבר אם לא היו של מצוה.

הרי"ף השמיט מימרא דרבי אלעזר. ופירש הרמב"ן לפי שפסק כרבא שאין סומכים על סברת 'אין אדם טורח...!'. וכן כתב הרמב"ם בספרו. [ציצית ב,ז. והכסף-משנה כתב שהרמב"ם בתשובה (רפ"ו) חזר בו]. וכן דעת הגר"א (שא,מב) להלכה. ואולם הר"ה המגיד-משנה והריטב"א נקטו להלכה כרבי אלעזר.

ואם ניכר שלמצות ציצית הם עשויים, שאין עושים דוגמתם לדברים אחרים, אפשר להקל ולהכשירם (עפ"י כף החיים כ"ז).

דף צז

קנז. א. 'קשר של תפלין' – האם כשר לעשותו עניבה?

ב. הלוקח תפלין ממי שאינו מומחה – כמה תפלין הוא צריך לבדוק כדי להחזיק את כולן בכשרות?

ד. מה דינו של המוצא תפלין בשעת הסכנה?

ה. תינוק שילדתו אמו בשדה בשבת – כיצד מכניסים אותו העירה?

ו. האם מותר להוליך חבית חוץ לתחום בשבת, על ידי מסירתה לאדם אחר?

א. רב חסדא הוכיח ממשנתנו שעניבה פסולה בתפלין. (ורבי מאיר המתיר להכניס חדשות, אפשר שסובר עניבה כשרה, או סובר שאעפ"י שפסולה, הרי זה דרך מלבוש). ואילו לאביי נדחית הראיה ואפשר שעניבה כשרה אם היא עשויה כמין 'דל"ת' כלפי חוץ.

כמה פוסקים נקטו להלכה שעניבה פסולה בתפלין, ולכן אעפ"י שאנו נוקטים לענין שבת שעניבה מותרת, המוצא בשבת תפלין שאינן קשורות, לא יענבן וילבשן, שהרי נעשות שלא כמצוותן ומשאוי הן. עפ"י או"ח שא,מב משנ"ב ושער הציון שם. והריא"ז פסק שעונבן ולובשן, ומשמע שלדעתו עניבה כשרה בתפלין. ואולם המאירי נקט, וכן הביא מרבנו משולם, שעניבה פסולה.

דין עניבה בשבת – ע' שבת קיא-קיב.

ב. אמר רב חסדא אמר רב: הלוקח תפלין ממי שאינו מומחה, בודק שתים של יד ואחת של ראש או שתים ש"ר ואחת ש"י. ולרבי שאמר בשתי פעמים נוצרת 'חזקה', דיו לבדוק אחת של-ראש ואחת של-יד (כפי ששנה רב כהנא, כפרוש הריטב"א. והמאירי כתב שלרב כהנא בודק שתים של ראש או שתים של יד. וער"ח). ודוקא בתפלין בודדות, שהמוכר לוקחן מאדם אחד, אבל בצבתים, שהדרך ליקח צבת אחד מאיש זה וצבת אחד מאיש אחר – אין צבת אחד מוחזק בשל חברו וצריך לבדוק מכל צבת וצבת כדי להחזיקו בכשרות. להלכה, כתבו הראשונים שצריך לבדוק שלש.

לכתחילה אין לקנות תפלין אלא מן המומחה. וכאן מדובר בדיעבד, שכבר קנה משאינו מומחה

או שאינו מוצא מומחה ליקח ממנו (תוס'). ויש סוברים שאף לכתחילה מותר ליקח על סמך הבדיקה שיבדוק אחר כך (עפ"י מלחמות ה' ראש השנה ט). וגם לדעת האוסרים פרשו התוס' הטעם, כי בזיון הוא לפותחן ולבדקן, או שמא יתעצל מלבדוק. ומשמע שמצד הסתמכות על חזקת הבדיקה אין לאסור לכתחלה. וע' בשו"ת משכנות יעקב יו"ד ב; שבט הלוי ח"ה פה.

ג. המוצא תפלין רבים, צבתים (= זוגות תפלין מקושרים) או כריכות (= הרבה תפלין מקושרים יחדיו), כל שאילו מכניסן זוג זוג (ולרבן גמליאל – שתיים שתיים) ואינן כלות עד שקיעת החמה, אינו מכניסן בשבת אלא מחשיך עליהן ושומרן במקומן ומביאן בצאת השבת.

ד. המוצא תפלין בשעת הסכנה – אם התפלין נתונים בסכנת בזיון וגם מסוכן לאדם להחשיך שם, כגון שיש שם לסטים נכרים, ויש שם תפלין הרבה – מוליך את כולן כאחד פחות פחות מד' אמות, כלומר עומד לפרוש בתוך כל ד' אמות. רבי שמעון אומר: נותנן לחברו וחברו לחברו, (ולא ילך אדם אחד פחות פחות מד"א, שמא יצעד יותר בלא משים), עד שמגיע לחצר החיצונה שבעיר. אין שם חברים, מתיר רבי שמעון להביאן פחות פחות מד' אמות (תוס'). ואם אין סכנה לתפלין אלא סכנת האדם בלבד כשיישאר שם, כגון בלסטים ישראל – מכסן (שלא יהיו מתבזין) והולך לו (כן מבואר מגרסה ראשונה המובאת ברש"י). ואם מדובר בסכנת המלכות שגזרה שלא להניח תפלין – לא יביאן כלל אלא מכסן והולך לו, בין מעט בין צבתים רבים.

ה. תינוק שילדתו אמו בשדה – לרבי שמעון, מעבירים אותו מיד אחד ליד חברו ומחברו לחברו, כך שאף אחד אינו מעבירו ד' אמות. ואפילו הם מאה וקשה לו הטלטול מיד ליד. ולפי תנא קמא עדיף שיביאנו אדם אחד פחות פחות מד' אמות, ולא יביאוהו על ידי הרבה בני אדם, (שקשה הדבר לתינוק, וגם משום פרסום הענין, ויש חלול השם בעיני עמי הארץ השומעים, שסוברים שיש חילול שבת. ר"ן). א. מדובר בכגון שאפשר לטפל בו בשדה כל מה שצריך, אלא שאויר השדה קשה לו וצריכים להביאו לעיר. ריטב"א. וע' בירושלמי ובגאון יעקב. ב. הראב"ד והרמב"ן כתבו (עפ"י הרי"ף) שאין הלכה כרבי שמעון. ובשלחן-ערוך (שא"מ) מובאות שתי האפשרויות, פחות פחות מד"א או מסירה מחבר לחבר. ובבאר-הגולה כתב שפסק כרבי שמעון, ולפי"ז אם יש שם אנשים, יש ליתן אחד לשני דוקא.

ו. רבי יהודה אומר: נותן אדם חבית לחברו וחברו לחברו אפילו חוץ לתחום. וחכמים אוסרים. מבואר בגמרא שהכל מודים שכלים קונים שביתה כרגלי בעליהם, וכאן מדובר כשהחבית קנתה שביתה והמים שבתוכם לא קנו שביתה, כגון שנתמלאו מן הנהר בשבת, וסובר רבי יהודה שהחבית טפלה למים ולכך מותר להוציאה חוץ לתחום. וחכמים חולקים. (כן פרש רבה). ורב יוסף סובר שלא התיר רבי יהודה אלא בשיירה החונה בחוץ, שאין לה מים ואנוסים ומצטערים (ריטב"א) הם (הלכך התירו כשהמים לא קנו שביתה. עפ"י רש"י. והרש"ש פירש שהתירו בשיירה בכל אופן, גם כשהמים קנו שביתה). ואילו אב"י חולק וסובר שבשיירה מותר אפילו החבית וגם המים קנו שביתה, וכאן מדובר שלא בשיירה ורבי יהודה מתיר הואיל והמים לא קנו שביתה, כאמור. רב אשי פרש מחלוקתם בחבית ומים של הפקר, שאינם קונים שביתה. וחכמים האוסרים היינו רבי יוחנן בן גוריון שאמר חפצי הפקר קונים שביתה.

לפתותו, דוקא כשלא זכה בהם אדם בהגבהתו, (כגון שלא נתכוין לזכות אלא במה ששותה הוא או אחרים), כי אם זכה בו, אסור להוליך המים חוץ לתחומו.
[בתחילה פרש ריש לקיש בשם לוי סבא שמדובר במשנה על העברת המים שבחבית ללא החבית, שמערן מחבית לחבית. ודחו זאת, כי גם רבי יהודה אינו מתיר להוליך חוץ לתחום את המים שקנו שביתה. רק במים הבלועים בעיסה מתיר רבי יהודה לפי שאין בהם ממש].

מהרי"ף משמע שאין הלכה כרבי יהודה. ופרש הרמב"ן ועוד, לפי שאין מוסרים מחבר לחבר, דאוושא מלתא. והרו"ה השיג וכתב שהלכה כרבי יהודה (לפי אוקימתא דרב אשי), כי חפצי הפקר אין קונים שביתה. ומשמע שסובר להתיר להעביר מחברו לחברו גם לדבר הרשות (וכן משמע פשוט לשון הרמב"ם – שבת יב, יז). ואולם יש אומרים שגם רבי יהודה לא התיר אלא במקום הדחק, כגון לצמא (כ"כ רבנו יהונתן ועוד. וע' ראב"ד שם. וכן פסק בתשב"ץ ח"ב נ. וב'גאון יעקב' כתב כן גם בדעת הרמב"ם. ובתוס' כאן משמע שרבי יהודה מתיר בכל אופן. ערש"ש). וי"א שלא התיר רבי יהודה אלא במים, שכל אחד שותה בעצמו ומעביר הלאה, נמצא שכל אחד מושיט לחברו לצרכו ולא להעביר החפץ הלאה (עפ"י הנצי"ב).

ולאוקימתא של רבה ורב יוסף – כתב הרא"ש: פשוט שהלכה כחכמים האוסרים להעביר החבית, גם אם המים לא קנו שביתה. ומשמע מדבריו שאפילו ביום טוב שאין אסור הוצאה, אסור משום תחומין. וכן פסק הרי"א¹. וכן נקט החזו"ן-איש (קיב, ג). שהכלי אינו בטל למה שבתוכו. ואילו הריטב"א כתב שביום-טוב שאין אסור הוצאה, הלכה כרבי יהודה ומותר להעביר החבית חוץ לתחום, אם המים לא קנו שביתה, אבל בשבת אסור להעביר משום מלאכת הוצאה דאוושא מלתא. (וכן מבואר מדברי המאירי, אלא שבמקום הדחק או מצוה, כגון בתינוק או בהצלת תפלין, נקט שמותר).
בשיירה – הלכה כאב"י שאפילו החבית והמים קנו שביתה – מעבירים אותם מאדם לאדם (רי"א²).

דף צח

א. היה קורא בספר מגולל, על האסקופה או על הגג, ונפתח הספר ונתגלגל לרשות הרבים – מה יעשה?
ב. האם מותר להפך יריעת ספר תורה על פניה, כדי להגן על הכתב מפני האבק? האם מותר לזרוק כתבי הקדש ממקום למקום?

ג. זיו הבולט מן הכותל, האם מותר להשתמש בו ולהעביר חפצים מחלון הבית אליו וממנו לחלון?

א. היה קורא בספר על האסקופה שהיא רשות היחיד, (גבוהה י' ורחבה ד'), ונתגלגל הספר לכיוון רשות הרבים ועדיין הוא אווהו בקצהו; אם לא הגיע לתוך עשרה טפחים מקרקע רשות הרבים – גוללו אצלו. משהגיע לעשרה טפחים – אם הכותל זקוף והיריעה תלויה באויר, אפילו אינו מסולק מן הארץ אלא כמלא מחט – גוללו אצלו. היה הכותל משופע (ויש סוברים, רק כאשר הרבים מכתפים עליו), או שנח על הארץ – לא יגללנו אצלו, גזרו חכמים שמא יפול כולו מידו ויביאנו מרשות הרבים אליו – אלא הופכו על הכתב כדי שלא יהא מוטל בבזיון. רבי שמעון אומר: אפילו בארץ גוללו אצלו, שאין לך דבר משום שבות עומד בפני כתבי הקודש.

א. לרבי עקיבא שאמר 'קלוטה' (ברשות) כמי שהונחה דמי', אפילו הוא באויר דינו כנח, אם הוא תוך עשרה לקרקע. עפ"י תוס'. אך יש אומרים שלא אמר רבי עקיבא 'קלוטה' כמי שהונחה' בשאינו רוצה שינוח שם. ע' אבני נזר או"ח רמג – בדעת הרשב"א.